

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Իմ կյանքից

ԻՄ ԿՅԱՆՔԻՑ

Միրելի մանուկներ, ես ուզում եմ ձեզ մի քանի բաներ պատմել: Կարծում եք դևերի, չար ոգիների մասի՞ն: Ոչ, իմ տեսածների և իմ լսածների մասին:

Հրմ, ի՞նչ կա, միմյանց երեսին եք նայում: Երևի վախենում եք, որ ես ձեզ ձանձրացնեմ: Դուք հանգիստ կացեք. ձեր աչքերի առջև կգան, կանցնին գանազան պատկերներ, ինչպես սինեմոտոգրաֆի մեջ: Որը ձեզ կծիծաղեցնի, որը կտխրեցնի, որը կհավանեք, որը չեք հավանիլ: Բայց ինչոր էլ պատմեմ, բոլորը պատահած բաներ են, ոչ մի հնարովի բան, ոչ մի հեքիաթ չկա:

Դեհ, խնդրեմ ականջ դնեք:

I

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԸ

Նախ ասեմ, թե ես ով եմ:

Անդրկովկասի մի անկյունում կա մի քաղաք, անունը Շամախի կամ Շիրվան:

Ա՛հ, հրաշալի է այդ քաղաքի բնությունը:

Այնտեղ երկինքը կապույտ է, ինչպես փիրուզա, երկիրը բույսերով, ծաղիկներով փարթամ, ինչպես մի սքանչելի պարտեզ: Այնտեղ ձմեռը եղանակը մեղմ է, դուրեկան, ոչ քամի, ոչ փոթորիկ: Իսկ գարնանը և ամառը բարձրագագաթ

Ծառների վրա գիշեր-ցերեկ երգում են անթիվ սոխակներ:

Եվ ի՞նչ համեղ մրգեր կան այնտեղ, եթե գիտենաք, ինչ հոտավետ պտուղներ:

Սուտ չի լինի, եթե ասեմ, որ այդ քաղաքը երկրային դրախտ կլիներ, եթե չունենար մի մեծ դժբախտություն, այն երկրաշարժը:

Գիտե՛ք ինչ ասել է երկրաշարժ:

Օ՛, օ, աստված ոչ անի, որ տեսնեք բնության այդ սարսափելի արհավիրքը:

Ես տեսել եմ երկու անգամ մեծ, շատ մեծ երկրաշարժ: Ամեն անգամ հենց որ երկիրը սկսում է շարժվել, գետնի տակից լսվում է ինչ-որ խուլ թնդյուն: Կարծես այնտեղ թնդանոթներ են արձակում: Պատերը դիպչում են միմյանց, կենդանիները սարսափած սկսում են վազել դեսուդեն, շները ոռնալով, կովերը բառաչելով, ոչխարները մայելով, ձիերը խրխնջալով: Մարդիկ փախչում են իրենց տներից փոքրիկ երեխաներին գրկած: Ամեն ինչ քանդվում է, ավերակ դառնում տներ, եկեղեցիներ, ուսումնարաններ, բոլորը, բոլորը:

Այս է պատճառը, որ մի ժամանակվա հարուստ և փարթամ Շամախին, այսօր այնքան աննշան է, խեղճ, աշխարհում մոռացված:

Բայց, չնայելով սրան, մարդիկ այնտեղ էլի ուրախ են, գվարթ: Նրանք սրախոս են, սիրում են կատակներ անել, գվարճանալ: Հարուստ չեն, բայց ինչ որ ունեն, նրանով գոհ են և պառավ կանանց պես չեն տրտնջում: Բարի մարդիկ են, շատ հյուրասեր, շատ բարեկամասեր: Բայց մեր մեջ ասած, մի քիչ շատախոս են և պարծենկոտ:

Ահա այդ պատիկ և աննշան քաղաքում եմ ծնվել ես սրանից հիսունուերկու ու կես տարի առաջ, մի գարնանային գիշեր:

II ԻՄ ԾՆՈՂՆԵՐԸ

Իմ հոր անունն էր Մինաս: Նա մի շատ բարձրահասակ մարդ էր, խոժոռ դեմքով, թանձր շիկագույն բեղերով, որ միշտ ծածկած էին պահում նրա սեղմված բերանը:

Օո, ես այժմ էլ հիշում եմ նրա խորն ընկած կապույտ աչքերը, որոնք թավ ունքերի տակից կայծեր էին արձակում բարկության միջոցներին:

Մորս անունն էր Օվսաննա:

Դա մի միջահասակ, քնքուշ կազմվածքով կին էր, գեղեցիկ դեմքով և թանձր ու գանգուր մազերով: Քաղաքում նրան անվանում էին «Սիրուն Սոնա»:

Նա ոչ միայն դեմքով էր սիրուն, այլև հոգով, սրտով, վարքով ու բարքով:

Շատ բարի և զգայուն կին էր: Հիշում եմ նրա դառը հառաչանքները, երբ տեսնում էր մարդկանց ցավն ու տանջանքները: Հիշում եմ նրա մեղմ, դուրեկան ժպիտները և թույլ ծիծաղը, երբ ուրախ էր: Նրա կինամոնագույն խոշոր աչքերը նայում էին սիրով ու գուրգուրանքով ոչ միայն իր զավակներին, այլև բոլոր, բոլոր երեխաներին:

Ես նրան պաշտում էի, ինչպես դուք եք պաշտում ձեր մորը, սիրելի մանուկներ:

Որքան մայրս մեղմ էր և հեզ, այնքան հայրս խստաբարո էր և հպարտ:

Այդ մարդը քիչ էր ժպտում, ավելի քիչ ծիծաղում: Բայց ազնիվ էր, արդարասեր, ճշմարտախոս: Երբեք սուտ չէր ասում և ատելով ասում էր սուտ խոստոյանքներին: Ոչ ոքից չէր վախենում և ասում էր վախկոտներին, քանի-քանի անգամ նա մեն-մենակ ձիով գիշերներն անցել է մութ անտառներ և ձորեր: Քանի՛-քանի՛ անգամ ավազակների է հանդիպել և նրանց հետ հրացանաձգություն ունեցել: Եվ չնայելով իր արկածալի կյանքին, նա ապրեց ութսունհինգ տարի:

Նա ինձ միշտ ասում էր.

Է՛յ Ալեքսանդր, կյանքումդ շատ անգամ փորձանքի կհանդիպես, չվհաստիս, հույսդ դիր աստծու վրա: Թշնամիներ կունենաս՝ զգույշ կաց, բայց մի՛ վախենար:

Բարեկամներ կունենաս, հավատարիմ եղիր նրանց, պահանջիր, որ նրանք էլ հավատարիմ լինեն քեզ: Սուտ չխոսես, չխաբես, բայց տես, որ ստախոսների հետ էլ գործ կունենաս, չխաբվես:

Թե հայրս և թե մայրս գրել-կարդալ չգիտեին: Բայց երկուսն էլ զգում էին, որ գրել-կարդալը լավ բան է:

Հայրս ժամանակ չուներ ինձնով զբաղվելու: Տարենը երկու անգամ նա սրբում էր իր չախմախի երկայն հրացանը, արծաթապատ ծուռ կոթանի ատրճանակը, լայն դաշույնը, ձի նստում և գնում Ղուբա քաղաք մի քանի ամիսներով:

Մայրս էր մեծ մասամբ հոգում իմ մասին: Եվ ես, ուղիղն ասած, նրան եմ պարտական, որ այսօր գրել-կարդալ գիտեմ:

III ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Յոթ տարեկան էի, երբ մայրս ինձ տվեց ուսումնարան:

Ես միջակ մանուկ էի, ոչ անշնորհք, ոչ էլ մեծ շնորհքով: Աշխատասեր չէի, բայց շատ էլ ծույլ չէի: Էհ, ձեզ նման մի բան էի: Բայց, ներողություն, կարելի է դուք ինձնից լավ եք: Տա աստված:

Ես շատ միամիտ տղա էի: Հա, քանի միտս է, պատմեմ ձեզ իմ միամտության մասին մի զվարճալի բան:

Մի օր ուսուցիչս, որին Սարգիս վարպետ էին կոչում, ինձ վրա բարկացավ: Դասս լավ չէի պատրաստել: Նա ականջս մի լավ քաշեց, հետո բաց արավ դասագիրքս և, ցույց տալով դասս, ասաց.

Տես, էգուց այստեղից մինչև այստեղ ջուր կանես:

Շատ լավ, վարպետ, ջուր կանեմ, պատասխանեցի ես:

Մեր փողոցից ոչ հեռու կար մի աղբյուր: Մյուս օրը դասագիրքս տարա, պահեցի նրա տակ այնքան, որ բոլորովին ջուր դարձավ: Բերի ուսումնարան և հպարտ-հպարտ ցույց տվեցի վարժապետիս:

Սարգիս վարպետը առաջ մի կուշտ ծիծաղեք: Բարի մարդ էր: Բոլոր աշակերտներն էլ ծիծաղեցին: Ես ապուշ-ապուշ նայում էի սրա նրա երեսին:

Հանկարծ Սարգիս վարպետը կատաղեց: Նա հրամայեց բաց անել առաջ մի, հետո մյուս ձեռիս ափը և սկսեց քանոնով տուր թե որ կտաս:

Լավ էր, որ քանոնի տափակ կողմովն էր գարկում և ոչ սուր կողմով: Այնուամենայնիվ, ձեռքերս սաստիկ ցավեցին: Ես լաց եղա:

Անիրավ, ասաց Սարգիս վարպետը, ես քեզ երեկ ասացի, որ դասդ ջուր անես, այսինքն՝ անգիր անես ջրի պես, իսկ դու տարել ես գիրքդ թրջել ու բերե՞լ: Դե լավ, քիչ տրգա՛, դու դասագիրքդ ես ջուր արել, ես էլ քո աչքերը ջուր արի: Տես, մյուս անգամ ասածս լավ հասկացիր: Եվ դուրս բերելով գրպանից մի մեծ գույնզգույն թաշկինակ, սրբեց աչքերիս ջուրը, այսինքն՝ արտասուրբ:

Երկար, շատ երկար ժամանակ աշակերտները չէին մոռանում իմ արածը և միշտ ծաղրում էին ինձ:

Սարգիս վարպետը բողոքական էր: Նա մինչև անգամ ինքն էր առաջին անգամ բողոքականություն ընդունել հայերի մեջ: Իսկ իմ ծնողները լուսավորչականներ էին:

Մեր ծխական քահանան, Տեր-Սահակը, ատելով ատում էր բողոքականներին: Նա միշտ իմ մորը հանդիմանում էր, որ ինձ տվել է բողոքականների և ոչ լուսավորչականների ուսումնարան: Իսկ մայրս թեև տգետ կին էր, բայց հասկանում էր, որ բողոքական, լուսավորչական, թե կաթոլիկ միևնույնն է, բոլորն էլ մարդիկ են:

Միայն թե իմ երեխան ուսում ստանա, ասում էր նա տեր-հորը:

Բայց և այնպես ես երկար շննացի Սարգիս վարպետի մոտ: Մայրս ինձ դուրս բերեց և հանձնեց Տեր-Ավանեսի դպրոցը:

IV ՏԵՐ-ԱՎԱՆԵՍԸ

Հիմա լսեցեք, թե այդ Տեր-Ավանեսն ով էր և ինչ:

Դա մի հասարակ գյուղացի էր եղել, եկել էր մեր քաղաքը, գրել կարդալ սովորել և եկեղեցում տիրացու դարձել: Թե ինչպես էր քահանա ձեռնադրվել, աստված գիտե: Գլխավորն այն է, որ ինքը հազիվհազ ավետարանը կարդալ գիտեր, ուսումնարան էր բաց արել և դաս էլ էր տալիս մեզ, ամեն մեկիցս վերցնելով ամիսը մի ռուբլի:

Եվ ի՛նչ դաս, «այբ, ժե, ճե, ոա, բեն, ինի, մեն, սե» և այլն, բայց այն էլ ասեմ, որ մեծ աշակերտները կարդում էին սաղմոսագիրք, ավետարան, ավելի ուսյալները՝ աստվածաշունչ, մինչև անգամ ճարտասանություն:

Ես արդեն ուսյալներից էի:

Մի լղար դեմքով, սև, թանձր և երկայն մորուքով մարդ էր այդ Տեր-Ավանեսը: Նրա ունքերը միշտ կիտված էին, երեսը թթված, կարծես, միշտ փորը ցավում էր: Փռշտալիս երեսը խաչակնքում էր և ասում.

Տեր, դու չարը խափանես:

Երկու բանում նա շատ եռանդուն էր, ուտելում և ծեծելում:

Ամենից ավելի սիրում էր խնձորի տոլմա և փախլավա: Ընկույզի հալվա էլ էր սիրում, բայց ավելի պակաս, քան ճտով փլավ:

Մեր ծնողները այդ բանը գիտեին, ուստի ով կարող էր տեր-հորը բաժին էր ուղարկում: Ես այսօր էլ զարմացած եմ, թե ինչու այդ մարդը ուտում էր, ուտում, էլի լղար էր մնում:

Նա ծեծում էր մանավանդ այն աշակերտներին, որոնց ծնողները չէին կարողանում խնամարկ տրամա կամ ընկույզի հալվա ուղարկել նրա համար:

Ամենից շատ ծեծվում էր Շամշիանց Ավետը: Այն էլ ասեմ, որ դա մի վերին աստիճանի անհանգիստ տղա էր. շարունակ թռչկոտում էր, պարում, երգում: Երբեմն դասամիջոցներին կանգնում էր ձեռքերի վրա, գլուխը դուրս էր բերում ոտների արանքով և ասում.

Փի՛շ, փի՛շ, փի՛շ, փի՛շ:

Նա սիրում էր սրան-նրան խտրտել կամ կմշտել: Հակառակի պես միշտ իմ կողքին էր նստում և դասի ժամանակ շարունակ կմշտվում էր ինձ: Առանց այդ էլ ով ասես, ինձ կմշտում էր, որովհետև մանուկ ժամանակս ես բավական հաստ էի:

Մի օր Ավետը ինձ այնպես պինդ կմշտեց, որ ես գոռացի,

Վա՛յ, վա՛յ:

Ի՛նչ պատահեց, հարցրեց Տեր-Ավանեսը, երկայն ճիպոտը բարձրացնելով:

Ճանճը կծեց ականջս, պատասխանեցի ես:

Բանն այն է, որ ես վախեցա մատնել Ավետին: Նա կարող էր փողոցով անցնելիս ինձ մի լավ ծեծել, որովհետև ինձնից մեծ էր և ուժեղ:

Ճանճի կծելով կարելի՞ է արջի պես բղավել, կատաղեց Տեր-Ավանեսը:

Բարեբախտաբար այդ օրը մենք խնամարկ տրամա ունեինք և տեր-հայրն արդեն յուր բաժինը ստացել էր, նա ինձ չծեծեց:

Երբեմն Տեր-Ավանեսը գալիս էր մեր տուն: Ամեն անգամ «պահպանիչ» էր ասում: Հետո գովում էր իմ ժրությունը և աշխատասիրությունը: Մայրս նրան հյուրասիրում էր ջեշի օղիով և մուրաբաներով:

Ծիծաղս գալիս էր, երբ Տեր-Ավանեսը մուրաբա էր ուտում: Շատ անգամ ձմերուկի մեղրոտ կճեպը կամ վարդի տերևները ընկնում էին նրա երկայն

մորուքի վրա և հետո սահում դեպի փարաշեն: Մի անգամ ընկույզի մուրաբայի հետ երկու ճանճ կուլ տվեց առանց իմանալու: Եվ կարծում եմ այս էր պատճառը, որ մյուս օրը նա մի լավ ծեծեց երկու աշակերտի, որ ճանճերի հետ խաղում էին:

Առհասարակ, հանգուցյալը համ լավ ուտում էր, համ էլ լավ ծեծում:

V

ԱՎԵՏԻ ՔԻԹԸ

Պետք է ասեմ ձեզ, որ Շամշիանց Ավետը շատ մեծ քիթ ուներ: Եվ օր օրի վրա այդ քիթը մեծանում էր:

Աշակերտները շարունակ ծաղրում էին, անվանելով նրան «քիթ Ավետ»: Նա բարկանում էր, կատաղում, աջ ու ձախ բռունցքով, ոտով, գլխով սրան էր խփում, նրան: Բայց ո՞ր մեկին հաղթեր: Չնայելով իր ուժին և քաջությանը, նա օր օրի վրա ընկճվում էր ու խեղճանում իր քթի պատճառով:

Վերջը, տեսնելով, որ հնար չկա ամենքի հետ կովելու, սկսեց ինքն էլ ծաղրել իր քիթը: Կարծում էր, որ եթե ինքը ծաղրե, ուրիշները կդադարեն ծաղրելուց: Բայց չեղավ: Քանի նա խեղճանում էր, այնքան աշակերտները երես էին առնում:

Մանավանդ կար մի պատիկ տղա Աղալո անունով: Դա կատարյալ երկնային պատիժ էր Ավետի քթի համար:

Մի օր դասի ժամանակ Աղալոն քղթից շինեց մի կով, գլուխը թանաքով ներկեց և դրեց Ավետի քթի վրա: Հետո հանգիստ կերպով գլուխը թեքեց դասագրքին, իբր թե դաս է սովորում:

Ավետը, իհարկե, իսկույն կովը քթից դեն գցեց և բռունցքով մի լավ զարկեց Աղալոյի կողքին:

Վա՛յ մամա, գոռաց Աղալոն և լաց եղավ:

Ի՞նչ պատահեց, ասաց Տեր-Ավանեսը, որ այդ ժամանակ մի մեծ տանձ էր կճպում, որ ուտի:

Ավետը ինձ կոփեց, գանգատվեց Աղալոն, հեկեկալով:

Իժ, օձի գավակ, ես քո քիթը կջարդեմ, գոչեց Տեր-Ավանեսը մոտենալով Ավետին:
Դե՛ եկ մեջտեղ, եկ տեսնեն:

Շատ բողոքեց խեղճ Ավետը, որ մեղավորը Աղալոն է, ինձ էլ վկա բերեց, ոչինչ
չօգնեց:

Բանն այն է, որ տանձը Աղալոյի հայրն էր ուղարկել Տեր-Ավանեսի համար:
Ինչպե՞ս կարելի էր նրա որդուն ծեծել գոնե այն օրը: Ֆալախկան բերեք,
հրամայեց Տեր-Ավանեսը:

Ֆալախկան բերեցին: Այդ մի բավական երկայն և հաստ փայտ էր: Նրա
ծայրերից կապած էր մի կաշվե ամուր թուկ:

Պատկիր, հրամայեց Տեր-Ավանեսը:

Ավետը պատկեց խսիրի վրա երեսն ի վեր:

Ոտներդ բարձրացրու, շարունակեց Տեր-Ավանեսը: Այ, այդպես: Հագցրեք
ֆալախկան: Շուտ տվեք, այ այդպես:

Երկու աշակերտ բռնեցին ֆալախկայի ծայրը: Ավետի ոտները ցրվել էին օդի մեջ
անշարժ: Պատատոտված գուլպաների միջից երևում էին նրա մատները:

Տեր-Ավանեսը, ճիպոտը տալով ինձ, հրամայեց.

Զարկիր:

Ուղիղն ասած, ես խղճացի Ավետին: Ինչ մեղավոր էր նա, որ մեծ քիթ ուներ: Մի
քանի անգամ ճիպոտը զարկեցի և կանգ առա:

Զարկիր, հրամայեց Տեր-Ավանեսը, շարունակելով տանձն ուտել:

Մի քանի թույլ հարվածներ ևս տալով, էլի կանգ առա: Ավետը բառաչում էր
հորթի պես:

Նրա ոտներն արդեն կարմրել էին: Մատներն այնպես ցցվել էին, որ կարծես, սպառնում էին փոքս խրվել:

Խեղճ է, ասացի ես, մեղավոր չէ:

Տեր-Ավանեսը մի ապտակ տվեց ինձ, առավ ճիպոտը և այնքան զարկեց, որ խեղճ Ավետն ուշաթափվեց:

Ջուր բերեք, հրամայեց Տեր-Ավանեսը:

Մի կուլա ջուր բերեցին, ածեցին Ավետի գլխին, ուշքի եկավ: Վեր կացավ և տնքտնքալով ու կաղեկաղ գնաց, նստեց յուր տեղը:

Հետևյալ օրը նա ուսումնարան չեկավ:

Երրորդ օրը եկավ գույնը թռած, լղարած և լուռ նստեց յուր տեղը: Նա ոչ մի խոսք չարտասանեց մինչև վերջ:

Աշակերտները փորձեցին դարձյալ սրախոսել նրա քթի վրա, ուշադրություն չդարձրեց: Ես մի քանի անգամ լսեցի նրա ծանր հատաչանքները: Որքան էլ փոքր լինեի և միամիտ, հասկացա, որ ընկերս տանջվում է: Ես խղճացի նրան, կամեցա կարեկցությունս արտահայտել: Պետք է ասած, որ Տեր-Ավանեսի ուսումնարանում սեղաններ չկային, մենք նստում էինք հատակի վրա, ծալապատիկ: Ես մի քանի անգամ ծնկովս կամացուկ զարկեցի Ավետի ծնկանը: Նա չհասկացավ, կարծեց չարություն եմ անում: Այն ժամանակ ես բռնեցի նրա ձեռը և ամուր սեղմեցի:

Այս անգամ նա հասկացավ, նայեց ինձ և բարեկամաբար ժպտաց:

Ալեքսան, դարձավ նա ինձ, երբ փողոց դուրս եկանք: Ես ուզում եմ քեզ հետ խոսել:

Նրա ձայնը դողում էր, դեմքը լուրջ էր:

Ասա ինչ որ ուզում ես, պատասխանեցի ես:

Մեկէլ օրը դու չէիր ուզում ոտներիս ճիպոտով խփել: Ես հասկացա, որ խղճում ես ինձ: Շնորհակալ եմ: Դու լավ տղա ես, դու մեր հարևանն ես: Դու չես ծաղրում իմ քիթը: Ձեռդ տուր, բարեկամներ ենք:

Ես գգացված սեղմեցի ձեռքը:

Գալով Աղալոյին, շարունակեց նա, դու կտեսնես այս բոլորին, թե ինչպես կխրատեն նրան:

Այս ասելով, Ավետը վազեց առաջ, բռնեց Աղալոյի թևերը երկու ձեռքերով և ասաց.

Այ դու կատվի դունչ, մկան պոչ, խլեզ, քո պատճառով իմ ոտքերը ֆալախկայի մեջ դրին, ծեծեցին, ուռցրին: Հիմա էլ ցավում եմ: Դու ծաղրում ես քիթս հա՞: Դե կեր:

Եվ սկսեց ծնկով արագ-արագ խփել Աղալոյի ծնկներին, փորին, կրծքին, այնքան, որ տղան բղավեց, մեզ կանչելով օգնության:

Մենք հագիվ կարողացանք Աղալոյին ազատել Ավետի ամուր ճանկերից:

Այդ օրից Ավետը և ես դարձանք բարեկամներ: Ես կովում էի ամենքի հետ՝ ով ծաղրում էր նրա քիթը:

VI

ՏԱՏԻՍ ՎԵՐՔԸ

Հայրս աստվածաշունչ շատ էր սիրում և ամեն երեկո ինձ ստիպում էր կարդալ:

Ես նստում էի մինդարի վրա ծալապատիկ և բարձր ձայնով կարդում:

Մայրս, մի կողմ նստած, թոռ էր հյուսում, մեծ մայրս շարունակ քթախոտ էր քաշում և փռշտում: Իսկ հայրս, ոտները ձգած, երկայն չիբուխը բերնին, աչքերը հատակին մի կետի հատած, ուշադիր լսում էր:

Տեղ-տեղ նա ընդհատում էր ինձ, ասելով.

Այդ կտորը մեկ էլ կարդա:

Այսպես էին անցնում իմ երեկոները:

Գիշերները քնում էի տատիս հետ: Եվ ամեն գիշեր նա ինձ պատմում էր հեքիաթներ: Օօ, ես շատ էի սիրում այդ քարձրահասակ, հաղթանդամ պառավին, ոչ պակաս, քան մորս և ավելի, քան հորս:

Մի գիշեր, երբ նա շապիկը փոխում էր, ես նրա աջ կողքի վրա տեսա մի մեծ սպի, այսինքն՝ վերքի հետք: Նրա երկայնությունը կլիներ մի մատիտի մեկ ու կիսի չափ:

Տատ, այդ ինչ է կողքիդ վրա, հարցրի ես հետաքրքրված:

Տատիս դեմքը մռայլվեց:

Քո բանը չէ, ասաց նա:

Ես լռեցի, բայց այնուհետև սպին ինձ ավելի հետաքրքրեց:

Ամեն երեկո հարցնում էի տատիս, թե ինչպե՞ս և որտեղ է ստացել այդ վերքը, նա պատասխանում էր.

Հետո կպատմեմ, հետո:

Եվ միշտ, երբ այս ասում էր, նրա ձայնը դողում էր, դեմքը մթնում:

Տեր աստված, մտածում էի ես, այդ ինչ է նշանակում:

Հետաքրքրությունից սիրտս թրթռում էր, ես անհամբեր սպասում էի, երբ պիտի տատս պատմի յուր վերքի մասին: Բայց նա շարունակ հետաձգում էր յուր պատմությունը: Երբեմն, երբ ես շատ էի թախսանձում, բարկանում էր վրես:

Չմոռանամ ասել, որ այդ կինը յուր որդու պես մռայլ էր և խստաբարո: Նա միշտ տխուր էր: Ասեմ դրա պատճառը քանի միտս է: Նա ուներ երկրորդ որդի, որ իմ հորեղբայրն էր: Այդ մարդը, որի անունն էր Հարություն, շատ սանձարձակ էր,

ծույլ, շռայլ և արբեցող:

Ամեն գիշեր նա թափառում էր գինետներում, կռվում սրա ու նրա հետ, ծեծում, ծեծվում:

Տառս նրան սիրում էր անչափ և միշտ աղերսում էր նրան թողնել գինետները, վատ ընկերներին և դառնալ բարի, աշխատասեր մարդ: Ոչինչ չէր օգնում:

Ամեն գիշեր տառս հատակի վրա դնում էր մի սիսեռ և ասեղի ծայրով մի կլոր շրջանակ գծում նրա շուրջը:

Տատ, այդ ի՞նչ ես անում, հարցրի ես մի անգամ:

Հորեղբորդ պահպանում եմ փորձանքներից:

Ուրեմն, սիսեռը հորեղբայրս է:

Այո, իսկ այս շրջանը նրա պահապանը:

Ասաց տառս և սկսեց երեսը խաչակնքել ու աղոթել:

Մի երեկո նա, վերջապես, գիջեց իմ թախանձանքին և համաձայնվեց պատմել յուր կողքի վերքի մասին:

Օհ, ասաց նա, քեզնից ազատվել չի կարելի: Նստիր և ականջ դիր:

Եվ նա, մի պտղուց քթախտոտ քաշելով, փոշտաց մի քանի անգամ և ահա թե ինչ պատմեց...

VII

ՏԱՏԻՍ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աիրելի թոռնիկս, այսպես սկսեց տառս իր պատմությունը, մազերս շոյելով յուր չորացած և պողպատի պես ամուր մատներով, դու գիտես, որ ես բացի երկու որդուց, ունիմ չորս աղջիկ: – Նուրջի, Ոսկի, Շուշան և Թագուհի հորաքույրերս,– շտապեցի ավելացնել ես արագ-արագ:

– Այո, շարունակեց տասու,– մի անգամ ևս քթախոտ քաշելով և փռշտալով: Ամենից փոքրը Թագուհին է և ամենից հարուստը: Դեռ սրանից քսան տարի առաջ նրա ամուսինն ամեն ամառ գնում էր Ռուսաստան ապրանք բերելու: Ահա հենց այդ ժամանակվա մասին է պատմությունս:

Ականջ դիր:

Ես արմունկներս դրի ծնկներիս վրա, գլուխս հենեցի ձեռքերս ափերին, աչքերս հատեցի տատիս երեսին և սկսեցի ուշադրությամբ լսել:

– Երբ Թագուհու մարդը քաղաքից հեռանում էր, աղջիկս մնում էր մեն-մենակ: Նա երիտասարդ էր, նոր էր ամուսնացել, դեռ երեխաներ չուներ: Նրա տունը լիքն էր Խորաստանի գորգերով, Քիրմանի շալերով, Չին ու Մաչինի ամաններով, Մոսկովի թանկագին մաշկեղենով, ոսկեղենով, արծաթեղենով: Այն ժամանակ շաբաթ չէր անցնում, որ գողերից և ավագակներից պաշտպանեն:

Ես խորին պատկառանքով նայեցի տատիս հսկայական թիկունքներին և առնական բազուկներին: Դեռ երեկ նա ցորենի ջուալը մեն-մենակ բարձրացրել էր և դրել մշակի մեշքին: Ինչ ուժ կունենար քսան տարի առաջ:

– Մի գիշեր ես ու հորաքույրդ քնած էինք տան պատշգամբի վրա,– շարունակեց նա մռայլ ձայնով :– Ամառային գիշեր էր, սենյակում տոթից շունչ քաշել չէր լինում: Դու գիտես, որ այդ պատշգամբի ծայրում կա մի լուսամուտ, որ նայում է դեպի մի փոքրիկ պարտեզ: Շատ էի քնել, թե քիչ- չգիտեմ, մեկ էլ լսեցի, որ լուսամուտից ինչ-որ ծանր բաներ ընկան պատշգամբի վրա: Ես զարթնեցի, նստեցի անկողնիս մեջ: Լռություն. ամեն ինչ հանդարտ էր: Միայն հեովից, շատ հեովից լսվում էին շան հաչոցներ: Լուսին չկար, բայց երկինքը պարզ էր, աստղերը պսպղում էին ալմաստի պես:

Նայեցի աջ ու ձախ – ոչ ոք և ոչինչ: Հորաքույրդ հանգիստ քնած էր: Ես նորից պատկեցի և վերմակը քաշեցի գլխիս: Նոր աչքերս խուփ էի արել, հանկարծ ոտներիս վրա զգացի մի ինչ-որ ծանրություն և ցավ: Կարծես մեկն ինձ կոխկրտելով, անցավ...

Տատ, գոչեցի ես, ընդհատելով պատավի խոսքը, ես վախենում եմ:

Տատս գրկեց ինձ, սեղմեց յուր լայն կրծքին:

Հինար, ինչի՞ց ես վախենում, ես այստեղ եմ, շարունակեց նա, գլուխս համբուրելով: Ես արագությամբ ոտքի թռա, գոռալով, «Ո՞վ էր նա»: Աստղերի լուսով պատշգամբի ծայրում նշմարեցի հինգ-վեց մութ պատկերներ: Մեկը նրանցից կամացուկ մոտեցավ այն սենյակի դռներին, որտեղ գտնվում էին հորաքրոջդ թանկագին իրերը:

Ես իսկույն հասկացա բանի էությունը: Ավագակներ էին: Իմ ձայնից հորաքույրդ զարթնել էր և նույնպես ոտքի կանգնել: Սև պատկերներից երկուսը մոտեցան ինձ: Կիսախավարի մեջ նկատեցի, որ նրանք զինված են մեծ-մեծ դաշույններով: Թռռնիկս, մարդ վտանգների ժամանակ չպիտի ուշքը կորցնի: Մառնությունը հաղթության քույրն է: Ես չշվարեցի: Առանց երկար մտածելու վերցրի վերմակս և մի ակնթարթում ձգեցի ինձ մոտեցողների գլխին: Հորաքույրդ հետևեց իմ օրինակին:

Անիծվածներ, ես ձեզ կխեղդեմ շան պես, գոչեցի ես թրքերեն, և երկուսին միասին գրկելով, բարձրացրի ու զցեցի լուսամուտով դեպի պարտեզ...

Արտասանելով այս խոսքերը, տատս կանգ առավ: Երկյուղից և ուրախությունից սիրտս թրթռում էր բռնված ծոխի պես:

Տատս հանգիստ էր: Նա քթախոտ էր քաշում:

Հետո՞, հետո՞, գոչեցի ես անհամբերությունից շնչասպառ:

Օ՞՛, հորաքույրդ քաջ կին է, շարունակեց պատավը հիացմամբ: Նա իմ աղջիկն է իսկ և իսկ: Նա էլ մեկին շարտեց դուրս: Ես վերցրի բարձս և ձգեցի այն մեկի երեսին, որ մոտեցել էր դռներին:

Մնացյալները մոտեցան ինձ: Բայց ես այլևս վախ չունեի: Հարձակվեցի նրանց վրա, երկայն մինդարը վերցնելով: Օգնություն, օգնություն, աղաղակում էր հորաքույրդ, մեզ սպանում են:

Սկսվեց անհավասար կռիվ երկու անգեն կանանց և երեք ավագակների մեջ: Օօ, եթե ձեռքիս լինեի մի դաշույն, ոչ մեկին կենդանի չէի թողնի:

Բակում լավեցին ձայներ: Մեկը հրացան արձակեց: Դրանք մեր հարևաններն էին, որ եկել էին մեզ օգնելու: Նրանք զինված էին որը հրացանով, որը դաշույնով, որը փայտով:

Հանկարծ կողքիս վրա զգացի ինչ-որ տաքություն, ապա սաստիկ ցավ: Ձեռս մոտեցրի, զգացի թացություն:

Ինձ վիրավորել էին դաշույնով: Արյունը հոսում էր աղբյուրի պես: Ես ուշաթափվեցի ընկա:

Բայց տունն և աղջկաս կյանքը ազատված էին: Ավագակները փախան, տանելով իրենց հետ ջարդված ընկերներին:

Ահա իմ վերքի պատմությունը, թոռնիկս, ավարտեց տատս, մի անգամ ևս քթախտոր մոտեցնելով յուր քթի լայն պնչերին: Հանգստացա՞ր: Այժմ պառկիր և քնիր:

Բայց ես այնքան էի ազդվել, այնքան հուզվել, որ այդ գիշեր մինչև լույս չկարողացա աչքերս փակել:

VIII ՄԵՐ ԹԹԵՆԻՆԵՐԸ

Մենք ունեինք հինգ թթենի մեկը բակում, չորսը փողոցում:

Հենց որ թթի ժամանակը գալիս էր, այդ ծառերը դառնում էին իմ պարծանքը և հոգսը:

Ազատ ժամերիս մեծ մասը նրանց էի նվիրում:

Չարածճի մանուկները հանգստություն չէին տալիս խեղճերին: Ով ճարպիկ էր բարձրանում էր նրանց վրա և կապիկի պես ճյուղից ճյուղ ուստուստալով, ուտում

Էր համեղ պտուղները: Ով չէր կարող ցածից քարեր և փայտեր էր գցում և թուփը թափում գետնին: Էլ չէին սպասում, որ պտուղը հասունանա, կարգին թափ տանք և բաժանենք ամենքին:

Չեք կարող երևակայել, թե այդ բանը որքան վշտացնում էր ինձ: Հագիվ անմեղ պտուղները զարդարում էին կանաչ ճյուղերը, հագիվ ծառերը սկսում էին հպարտ-հպարտ մտիկ անել դեպի վեր կապույտ երկնքին, դեպի վար անցորդներին կողոպուտը սկսվում էր:

Ես ասում էի ամենքին.

Տղերք, որքան ուզում եք կերեք թուփը, բայց ծառերին մի չարչարեք: Մեղք է:

Ով էր լսում ինձ: Չար ձեռքերը օրը մինչև երեկո քարեր ու փայտեր էին արձակում խեղճերի վրա և նրանց տանջում: Շատ անգամ մի երկու թթի համար ահագին ոստեր էին կոտրում:

Ես էի միայն նրանց պաշտպանը: Ախ, այդ կանաչագարդ ոստերը, որպիսի ճշով և աղաղակներով էին պոկվում ճյուղերից և ընկնում գետնի վրա: Ամեն անգամ, երբ տեսնում էի նրանց սալահատակի վրա սփռված, սիրտս էր մղկտում: Ինձ թվում էր, որ դրանք իրանց մայրերի կրծքից խլված ու սպանված երեխաներ են, և մայրերը ողբում են նրանց:

Ամենից ավելի կարմիր թթի ծառերն էին չարչարվում, որովհետև նրանց պտուղն ավելի համեղ էր: Լացս էր գալիս, երբ վայր ընկնող ոստերի հետ ընկնում էին հասունացած հատիկները: Կարծես դրանք ծառերի արցունքները լինեին: Կարմիր արցունքներ, արյան արցունքներ:

Օ՛, սիրելի ծառեր, մանկությանս սքանչելի ընկերներ, երեսունուհինգ տարի է ձեզ չեմ տեսել:

Չորացե՛լ եք արդյոք, թե՞ անգութ կացինը կտրել է ձեզ բնից: Եթե դեռ կենդանի եք, ո՞վ է ձեզ պաշտպանում ձեր ծերության հասակում, ազնիվ բարեկամներ: Հիշում եմ ձեզ անհուն սիրով և երախտագիտությամբ: Դուք ինձ շատ եք ուրախացրել, շատ հիացրել, շատ կերակրել:

Եվ քանի՛-քանի՛ անգամ ամառվա շոգ օրերին պատսպարել եք ինձ ձեր հովասուն ճյուղերի տակ ու զովացրել: Քանի՛-քանի՛ անգամ ես ձեր պատճառով ծեծվել եմ և ծեծել:

Ահ, հիմա էլ գլխիս վրա մնում է այն վերքի տեղը, որ ստացա մի պատանու զցած քարից:

Մնացեք բարև, ազնիվ ընկերներ, ես այլևս ձեզ չեմ տեսնիլ...

IX ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Մի օր ուսումնարանից նոր վերադարձած, մածոնի փրթոշ էի ուտում: Դարձյալ լսեցի մեր թթենիների աղաղակը:

Նրանք ինձ օգնության էին կանչում: Վազեցի փողոց և ինչ տեսա, տեր աստված... Թուրք պատանիների մի մեծ խումբ վայրի գազանների նման հարձակվել են բարեկամներիս վրա և անխնա փշրտում են նրանց ոստերը, մինչև անգամ ճյուղերը:

Արյունս գլխովս տվեց, աչքերս մթնեցին:

Գոռալով հարձակվեցի թուրքերի վրա, մեկին ապտակեցի մյուսին աքացի տվեցի, երրորդին թավալեցի գետնին: Բայց ո՞ր մեկի հետ կովեի: Նրանք տասը հոգուց ավելի էին:

Հեկեկալով վազեցի տուն և տատիս գանգատվեցի:

Պետք է ասեմ, որ վերքի պատմությունը լսելու օրից տատս իմ աչքում դարձել էր հերոսուհի: Ինձ համար այլևս չկար աշխարհի երեսին ավելի քաջ ոչ միայն կին, այլև տղամարդ:

Տեսնելով արտասուքս, նա կատաղեց վագրի պես: Այդ ութսունհինգ տարեկան պառավը ոտքի թռավ ինչպես քսան տարեկան աղջիկ: Գնաց բակը, վերցրեց մի բահ և վազեց փողոց:

Ես հետևեցի նրան, գինվելով մի մեծ փայտով:

Էյ, լակոտներ, ինչպես եք համարձակվում Բոշանց Ծաղիկի թոռնին լացացնել:

Տեղն է ասել սիրելի մանուկներ, որ տատիս անվանում էին Բոշանց Ծաղիկ:

Ասում էին, թե իբր նրա պապը եղել է բոշա, այսինքն՝ գնչու:

Թուրք պատանիները առաջ ծիծաղեցին տատիս տեսնելով, հետո հարձակվեցին մեզ վրա, փոքրիկ գայլերի պես:

Ես այսօր էլ լսում եմ տատիս սարսափելի գոռոցը, այսօր էլ տեսնում եմ օդի մեջ նրա զարհուրելի բահը: Առաջին հարվածը նա տվեց մի շեշտ հաստավիզ պատանու:

Թուրքերն ավելի կատաղեցին: Օգնության հասավ Ավետն երեք-չորս ընկերներով, փայտերով գինված և չուխաները կոներին փաթաթված, ինչպես վահան:

Փայտերի հարվածներ էին, որ տեղում էին մեկ և մյուս կողմից կարկտի պես: Մենք կամ նահանջ էինք տալիս, կամ հարձակվում, նայելով հանգամանքներին:

Ավե՛տ, Ավետ, երբեք չեմ մոռանա այդ օրը: Երբեք քո քիթն այնքան համակրելի չէ եղել ինձ համար, որքան այդ օրը: Հենց այդ օրն էր, որ ես զգացի, թե մարդ կարող է ունենալ մեծ քիթ, ծուռ աչքեր, կուզ մեջք, կաղ ոտներ, բայց այդ չի խանգարում նրան լինել, միևնույն ժամանակ, քաջ տղա, ազնիվ ընկեր, վեհանձն հոգի: Հենց այդ օրն էր, որ ես վճռեցի ոչ միայն շժադրել մարդկանց մարմնավոր թերությունները, այլև ոչ ոքի թույլ չտալ ինձ մոտ ծաղրելու:

Հաղթությունը մենք տարանք, տատիս և քաջ Ավետի շնորհիվ:

Մենք ետ դարձանք հպարտ-հպարտ ինչպես հաղթական պատերազմից վերադարձող զորք: Տատս գնում էր առջևից, բահը ուսին դրած, մենք հետևում էինք նրան, գոռալով.

Հափ, հափ, հուռա՛, ադա, հուռա՛:

Այդ երեկո ուրախությունից մեր փողոցում վառեցինք մի մեծ խարույկ և սկսեցինք նրա վրայով թռչկոտել ետ ու առաջ:

X

ԳԱՍՊԱՐ ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ

Մի տարի անցած ինձ դուրս բերեցին Տեր-Ավանեսի մոտից և տվեցին Գասպար վարժապետին:

Մինչև հիմա էլ չգիտեմ ինչու համար էր այդ տեղափոխությունը: Ես արդեն ճարտասանությունը ջրի պես էի կարդում, իսկ ավետարանն ու աստվածաշունչն անգիր գիտեի:

Թե ինչ սովորեցրեց ինձ Գասպար վարժապետը, միտս չէ:

Բայց երբեք չեմ մոռանալ նրա կերպարանքը: Դա մի հաստավիզ, հաստափոր մարդ էր, մոտ քառասունհինգ տարեկան: Երեսն ու մեծ-մեծ ականջներն այնքան կարմիր էին, որ բարկանալիս կապտում էին բաղրմջանի պես:

Բայց նա շատ քիչ էր բարկանում և իսկի մեզ չէր ծեծում: Միայն շուտ-շուտ հագում էր և երբեմն այնպես սաստիկ, որ կարծում էինք, թե պիտի խեղդվի: Երբ հագը վերջանում էր, նա յուր խոշոր պլպլող աչքերը տնկում էր մեզ վրա և ժպտում: Կարծես ասում էր.

Տեսա՛ք, ինչ լավ պրծա:

Մենք սիրում էինք Գասպար վարժապետին: Նա այնքան բարի էր, որ հաճախ մեզ հետ կատակներ էր անում:

Դասերի ժամանակ ոգևորում էր: Արագ-արագ անցուդարձ էր անում ետ ու առաջ: Նրա ոտները կարճ էին և մի քիչ ծուռ, ուստի ման էր Գալիս ինչպես բաղ աջ ու ձախ երերվելով: Նրա լայն լաջվերդի գույնի շավարը շրջագգեստի պես ծալծվում էր ու ալիքներ գոյացնում: Նրա դուրս գցված փորից արծաթե գոտին ստեպ-ստեպ ցած էր իջնում:

Գասպար վարժապետը շատ էր սիրում Մադրասի գինի և խոզի մսի խորոված: Զաճախ մենք նրան տեսնում էինք գինետներից դուրս գալիս: Երբեմն նրանից տկճորի հոտ էր փչում :

Մի բան ասելով ասում էր Գասպար վարժապետը աշակերտների հարցերը: Երբ նրան թվաբանությունից կամ քերականությունից որևէ բան էինք հարցնում, նա միշտ ասում էր.

Չահլես մի տարեք, կմեծանաք, կինանաք:

Իրավ, հենց որ մեծացանք, ինացանք, որ Գասպար վարժապետը ոչինչ չգիտեր:

Բայց ներողություն, սխալվեցի մի փոքր: Գասպար վարժապետը շատ լավ գիտեր այն բանը, ինչ որ այսօր անվանում են գործնական դասատվություն: Շաբաթը մի կամ երկու անգամ նա մեզ տանում էր քաղաքից դուրս յուր կնոջ համար սունկ ժողովելու կամ փիփերթ ու դաղձ քաղելու: Իսկ տանը մեզ ստիպում էր թափ տալ յուր գորգերն ու խսիրները, հորից ջուր դուրս բերել: Աշնանը բարձրանում էինք նրա տան տափակ հողյա կտուրը և նրա ճեղքերը հարթում մոխիրով կամ հարդով: Հետո բանքվով ծեծում էինք, ամրացնում, որ առաստաղը չկաթի անձրևի ժամանակ: Ձմեռն էլ կտուրը մաքրում էինք ձյունից:

Մի անգամ աշակերտները ապստամբվեցին, ասելով, թե չեն ուզում այդ տեսակ դասերով պարապել: Գասպար վարժապետը չբարկացավ, բայց շատ խնդրեց, որ «գժություն» չանենք:

Դուք իմ սիրուն բալաներս եք, ասաց նա, խոսքս տափը մի գցեք, թե չէ կնիկս...

Բանն այն է, որ այդ օրը Գասպար վարժապետի կինը լվացք ուներ: Մենք պետք է լվացած շորերը տանեինք կտուրի վրա փռեինք, որ արևի տակ չորանան:

Շատ խնդրեց, աղաչեց Գասպար վարժապետը, չգիջեցինք: Դռների առջև երևաց նրա կինը, սապնաջրից կապտած բագուկներով:

Հըմ, ինչո՞ւ եք ուշանում, ասաց նա, ես շորերը քամեցի, վերջացրի:

Չեն ուզում, ա կնիկ, պատասխանեց Գասպար վարժապետը մեղավոր եղանակով:

Տիկինը կատաղեց:

Ֆալախկան մեջտեղ բեր, կուզեն, ասաց նա, շատ են երես առել քո թուլությունից: Դրանց ծեծով միայն կարելի է մարդ դարձնել: Դեհ, ճիպտոր վերցրու:

Ա կնիկ, թող, աստված սիրես, աղերսեց Գասպար վարժապետը, ես ինքս քո լվացքը կփռեն արևի տակ:

Տիկինը յուր աջ ձեռի հինգ մատները բաց արավ, թափ տվեց օդի մեջ երեք անգամ դեպի յուր ամուսինն և ասաց խորին արհամարհանքով.

Առա է՛, առա է՛, տափը մտնի քեզ նման վարժապետը, տափը...

Եվ հեռացավ:

Այսօր հացս հարամ արիք գլխիս, դարձավ մեզ Գասպար վարժապետը հուսահատական եղանակով և թուլացած նստեց մինդարի վրա:

Այս դեպքից մի շաբաթ անց ես տեղափոխվեցի գավառական դպրոց:

XI

ԻՄ ԳԱՌՆՈՒԿԸ

Ես կենդանիներ շատ էի սիրում:

Հայրս ուներ երկու ձի: Հիանալի նժույգներ էին մեկը սևագույն, մյուսը ոսկեգույն: Լեզգի Մահմադը, մեր հավատարիմ ծառան, ասում էր, թե քաղաքում ոչ ոք չունի այդպիսի ձիեր:

Ես սաստիկ փափագում էի հեծնել նրանց, բայց հայրս թույլ չէր տալիս, վախենում էր, որ ընկնեմ: Մի անգամ միայն թույլտվություն ստացա ոսկեգույն նժույգը տանել աղբյուր ջուր տալու: Վերադարձին կամեցա մի քիչ քշել և իսկույն

ընկա:

Ոչ մի տեղս չջարդվեց, բայց տունդռուզս մի ամիս ցավում էր: Համոզվեցի, որ ինձանից ձի հեծնող չի դուրս գալ և այնուհետև սիրեցի ուրիշ կենդանիներ: Մենք ունեինք կովեր, հորթեր, շներ, բայց ամենից ավելի գառներ էի սիրում:

Չիշում եմ մի սև գառնուկ, որ հայրս գնել էր ինձ համար մի գաստիկ: Վեց ամիս ես նրան պահեցի, մեծացրի: Գեղեցիկ գառնուկ էր, սիրուն դունչով: Ուներ մի գույզ փոքրիկ եղջյուրներ, որոնց ես ամեն օր հավի ճարպ էի քսում, որ փայլեն:

Ես այնքան սիրեցի այդ գառնուկը, որ գիշերներն անգամ չէի ուզում բաժանվել նրանից: Ամեն օր տանում էի քաղաքից դուրս արածացնելու: Անունը դրել էի Լեյլի: Նա վագում էր ետևիցս, ուրախ-ուրախ թռչկոտելով: Լիզում էր ձեռներս, դնում էր դունչը ծնկներիս վրա և հետո խոշոր, գեղեցիկ աչքերը հառում երեսիս:

Շաբաթը երկու անգամ լվանում էի նրան սապոնով, սանրում: Նրա եղջյուրները միանում էին և կամաց-կամաց ծովում: Ես երագում էի մի օր տեսնել նրան մեծ խոյ դարձած և երևակայում էի, թե ինչպես պիտի կովեր ուրիշ խոյերի հետ և հաղթեր նրանց:

Այդ իմ ամենամեծ փափագն էր, որի պատճառով երբեմն դասերս անգամ մոռանում էի: Վերջը այնքան սիրահարվեցի իմ գառնուկի վրա, որ կյանքս պատրաստ էի գոհել նրա համար:

Մակայն խեղճ բարեկամիս գլխին կուտակվում էին սև ամպեր: Օդի մեջ զգում էի սարսափելի վտանգ: Ամեն երեկո հայրս ու մայրս քշփշում էին ինչ-որ: Ես լսում էի մորս հատ-հատ խոսքերը. «Չեմ կարող ուտել նրա միսը, մեղք է, մեղք է» և այլն:

Կասկած չկար, որ խոսքը գառնուկիս մասին էր: Հայրս ուզում էր մորթել նրան, մայրս չէր թողնում:

Բայց այն ժամանակները ընտանիքի օրենքը տան ամենամեծ տղամարդի կամքն էր: Մի առավոտ, օհ, երբեք, երբեք չեմ մոռանալ այդ դժբախտ օրը, հայրս դուրս բերեց յուր դաշույնի պատյանից դանակը և սկսեց սրել: Վճռված էր. նա պետք է

մորթեր ընկերոջս, բարեկամիս, որի հետ այնքան ուրախ օրեր էի անցկացրել:

Ես ընկա հորս ոտքերը, աղերսեցի, որ խնայի գառնուկիս, լաց եղա, հեկեկացի:
Ոչինչ չօգնեց, հայրս անհողդողդ էր: Նա գնաց ախոռատուն, բռնեց խեղճ
գառնուկիս և տարավ մեր տան ետևի փոքրիկ բակը: Ես վազեցի, գրկեցի նրա
գլուխը, համբուրեցի: Ես չէի ուզում նրանից բաժանվել: Հայրս յուր ուժեղ ձեռով
հրեց ինձ: Ես ընկա գետնին, հեկեկալով:

Վերջին անգամ փայլեցին անմեղ բարեկամիս գողտրիկ եղջյուրները արեգակի
տակ: Նա անհետացավ պատի ետևում: Երբ հայրս մի քանի րոպե անցած
երևաց արյունաթաթախ դանակը ձեռքին, ինձ թվաց, որ նա մարդասպան է,
ավելի՛, որդեսպան:

Ես ասեցի նրան:

Ինձ համար սկսվեցին դառն, վշտալի օրեր: Ես խելագարի պես էի, չգիտեի ինչ
ամեն, ինչպես մոռանամ մորթված բարեկամիս: Ամեն անգամ, երբ հիշում էի
նրան, արտասուները խեղդում էր ինձ: Իսկ ես նրան հիշում էի ամեն ժամ, ամեն
վայրկյան: Հաճախ երագունս անգամ հալածում էր ինձ բարեկամիս
ուրվականը . . .

Օհ, սիրելի մանուկներ, երբեք-երբեք գառնուկ չպահեք, եթե գիտեք, որ մի օր
պիտի մորթեն նրան:

ՍԱՐԳՍԻ ՎԻՇՏԸ

Գիշերվա երկու ժամն էր արդեն, երբ Սարգիս Բաղադյանը ժողովարանի
սանդղքից ցած իջավ տուն գնալու: Նա հուզված էր, կատաղած:

Ուրեմն չո՞րս օր, հարցրեց նա սանդղքի ստորոտում կանգնած ավագին:

Այո, չորս օր և չորս գիշեր, պատասխանեց ավագը:

Սարգիսը մի հուսահատական շարժումն արավ, հագավ սպասավորի ձեռքով վերարկուն, գալոշները, վերցրեց անբաժան անձրևանոցը և դուրս գնաց:

Չորս օր և չորս գիշեր: Անխիղճներ, անաստվածներ: Չորս օր և չորս գիշեր կյուբը պիտի փակ մնա: Ինչո՞ւ: Որովհետև գատիկ է, եկեղեցի գնալու, աղոթք անելու, ոգի և մեղքեր քավելու օրեր:

Ո՞ր պիտի գնամ, ի՞նչ պիտի անեմ, ասում էր Սարգիսը, բարձրանալով մի նեղ, մութ փողոցով դեպի այն տունը, ուր բնակվում էր:

Այո, ո՞ր գնա, ի՞նչ անի այդ շորս օրը: Կյուբը նրա համար ամեն ինչ էր՝ և՛ տուն, և՛ ընտանիք, և՛ թատրոն, և՛ զվարճության ու տխրության վայր: Միակը աշխարհի երեսին, որ նա ուներ, միայն մեկը: Երեկոները նա գալիս էր ժողովարան ամենից ուշ, մինչև որ կտային «տուգանքի» նախավերջին զանգակը: Նա ցերեկներն էլ էր այնտեղ: Գալիս էր առավոտյան տասը ժամին ծառաների և սպասավորների հետ և գնում էր երեք ժամին: Ճաշում էր, քնում, թեյ խմում և նորից գալիս կյուբ: Երեսունուհինգ տարի էր նա անդամ էր և ոչ մի երեկո բաց չէր թողել, ոչ մի երեկո այդ երկար ժամանակվա ընթացքում: